

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา

THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNITY ECONOMY IN THE BORDER OF THAILAND AND CAMBODIA

นวรรตน์ นิธิชัยอนันต์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา และการศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ซึ่งกำหนดพื้นที่เลือกพื้นที่วิจัยคือ ชุมชนบ้านโจรก อำเภอท่ง จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาเอกสาร การสำรวจ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษา พบว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นลักษณะเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ประกอบด้วย 1) เศรษฐกิจภาคการเกษตรโดยชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในระบบเศรษฐกิจภาคการเกษตร มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานการผลิตและทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการทำนา ปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ถั่วลิสงปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ควบคู่กับการทำการเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวที่สอดคล้องตามศักยภาพของตนและ 2) เศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรมีการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรได้แก่การค้าขาย การบริการ รับจ้าง หัตถกรรม และกลุ่มอาชีพ ซึ่งเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรถือเป็นการหารายได้ที่สำคัญในการเสริมรายได้ให้กับครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่รอด นอกจากนี้ชุมชนยังมีศักยภาพทางเศรษฐกิจประกอบด้วยทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตและการบริโภค การตลาดพืชผลทางการเกษตร การจัดการแรงงาน บทบาทของผู้นำ องค์กรชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันและเกื้อหนุนในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวและชุมชน

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ประกอบด้วย 1) การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควรสอดคล้องกับศักยภาพและบริบทชุมชนรวมทั้งการจัดเวทีประชาชนมีส่วนร่วมคิดร่วมตัดสินใจเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงและความต้องการของชุมชน 2) การส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง 3) การส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพและสร้างเครือข่ายโดยใช้ต้นทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชนในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน 4) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ด้วยองค์ความรู้สมัยใหม่ผสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพในการประกอบอาชีพ 5) การส่งเสริมการตลาดในการกระจายผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่ตลาดภายนอกชุมชน 6) การผลักดันการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา 7) การพัฒนาชุมชนต้นแบบ เพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา 8) หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนร่วมบูรณาการทั้งศาสตร์และศิลป์อย่างเป็นรูปธรรมในการส่งเสริมและสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนชายแดนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

คำสำคัญ : เศรษฐกิจชุมชน, การพัฒนา, ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา

ABSTRACT

The objectives of this qualitative research were: (1) to study about the community's economy in the border of Thailand and Cambodia; and (2) to prepare a guideline for a development of the community's economy in the border of Thailand and Cambodia. Ban Jroke Community, located in Kabchoeng district, Surin province, Thailand, was selected as the studying area. The data had been collected through reviews of related documents, surveys, observations, and focused group discussions.

The study found that : The community's economy could be classified into 2 main sectors 1) an agricultural economy sector: the community's economy is considered as a subsistence economy. Most villagers are in the agricultural economy sector where the natural resources are basically used for a production. Villagers operate an integrated farming where a livestock and various types of economic plants have been grown for consuming and trading purposes, such as sugar cane, cassava, rubber tree, and peanut to generate a food security condition and to increase incomes of a family through a year. 2) non-agricultural economy sector: occupations found in this sector consist of trading, servicing, working as employee, making handicraft, and other occupations. This sector is considered as the important economic system that consists of the natural resources, production and consumption, marketing, labor management, leader's role, and community organization which are the important factors that help to empower and support for the community

economic potentiality and to strengthen a community.

According to a community's economy developing guideline, it is suggested that: 1) A development of community's economy should be in accordance with a community's potentialities and contexts. A public discussion forum and a brainstorming should be conducted to identify real needs of a community for the effective development of community's economy. 2) A sustainable agriculture should be promoted especially in a form of integrated farming. 3) An occupational group-gathering should be promoted to strengthen a community's production based on a community's potentialities where intellectual capitals and cultural capitals should be applied to increase more values to a community's products. 4) Learning about new and modern knowledge should be promoted together with local wisdoms. 5) Promote the marketing of local products and distribute them to markets outside the community. 6) Travelling routes to bordering communities should be linked together. 7) A master model of community's economy should be developed as a learning center for bordering community's economy. 8) Government and non-government units should help to promote and support for a strengthening and a sustainability of community's economy.

Key word : The Economic Community, Development, Community in the border Thailand – Cambodia

บทนำ

การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต และสิ่งแวดล้อมมีส่วนในการกำหนด รูปแบบกิจกรรม และเป้าหมายของมนุษย์มนุษย์ได้ เลือกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการตั้งหลักแหล่ง และการทำมาหากินมีการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมนั้น พร้อมกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรม ที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต เกิดเป็นชุมชนที่อาศัย อยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกันมีความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน มีแบบแผนการดำเนินชีวิต จารีต ประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน การดำรงรักษาคุณค่าและมรดก ทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อรุ่นสืบต่อกันมา อย่างต่อเนื่อง เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปวิถีชีวิตของ ชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยน จากการพัฒนาประเทศ ในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ โดยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่ง มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยง ไม่ได้เพราะเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ซึ่ง แนวทางการพัฒนาประเทศ มีจุดเน้นที่การเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพื่อ แสวงหารายได้ ที่เป็นตัวเงินเป็นหลักมากขึ้นไปจนมีได้ คำนึง ต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคมเท่าที่ควร พิจารณาคอนเป็นเพียงปัจจัยการผลิต เพื่อสนองความต้องการของตลาดแรงงาน มองข้าม คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สามารถพัฒนาได้อย่าง เต็มศักยภาพบนรากฐานภูมิปัญญา และวิถีชีวิตความเป็น อยู่ของตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2546 : 6)

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นต่อ เนื่องมาจากการพัฒนาในปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านหนีไม่ พ้นการถูกรวบรวบทางสังคมและวัฒนธรรมตะวันตกที่ มีลักษณะเน้นความก้าวหน้าเทคโนโลยีความเป็น วิทยาศาสตร์ การมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความ ทันสมัยรวมถึงระบบการสื่อสารที่ทันสมัยที่ได้แผ่ขยาย ไปครอบคลุมทั่วโลกในปัจจุบันทำให้เกิดการติดต่อ

สัมพันธ์กันมากขึ้นและเข้มข้นมากขึ้นทำให้โลกแคบลง และเกิดการยืมวัฒนธรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิต แบบใหม่ โดยกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นนี้ไม่เพียงแต่ จะมีผลกระทบโดยตรงต่อประเทศโดยรวมเท่านั้น ผลกระทบนี้ยังสืบเนื่องไปถึงชุมชนหมู่บ้าน ซึ่ง ผลกระทบนี้ไม่ได้เกิดขึ้นแต่เพียงส่วนเดียวของชีวิต แต่ เกิดขึ้นครอบคลุมทุกมิติของชีวิตทั้งด้านชีวิตความเป็น อยู่และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังเช่น การผลิต การค้า การแลกเปลี่ยน การบริโภคภายใต้เงื่อนไขที่ เป็นผลกระทบมาจากแนวนโยบายการนำประเทศไปสู่ ความทันสมัย เช่น การสร้างถนน การขุดบ่อบาดาล การสร้างอ่างเก็บน้ำและคลองชลประทาน ทางรถไฟ และไฟฟ้าเป็นสำคัญ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548:39) การกระตุ้นให้มีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรแบบ ใหม่ การกระตุ้นให้มีการปลูกพืชไร่เพื่อการค้าและจาก กิจกรรมดังกล่าวในระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้รับ ผลกระทบ โดยชุมชนได้รับการกระตุ้นให้เปลี่ยนแปลง ระบบการผลิต จากการผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อการ บริโภคไปสู่การผลิตเพื่อขายในชนบทระบบเศรษฐกิจ ของชนบทไปเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจของเมืองของ ประเทศ

การขยายตัวของทุนนิยมที่เข้ามาในภาค ชนบททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน คือ การถ่ายเททรัพยากรจากชนบทเข้าสู่เมืองและ ต่างประเทศ ผลลบที่สำคัญคือความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติ ดินเสื่อมคุณภาพลงอย่างรวดเร็ว ป่าไม้ลดลง เกิดความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคน จนมากขึ้น การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย การผลิตเพื่อ พอกินพอใช้ได้เปลี่ยนไปสู่การหาเงินเพื่อนำมาใช้จ่าย ชื้อสินค้าและบริการจากภายนอกมีการขยายพื้นที่ เพาะปลูกอย่างไม่เคยมีมาก่อนทั้งข้าวและพืชไร่ มีการ นำเทคโนโลยีการเกษตรมาใช้อย่างมากเพื่อผลิตให้ ได้มากที่สุดแต่ราคาผลผลิตมักตกต่ำและการถูกเอารัด เอาเปรียบจากพ่อค้า (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2546:2) ชาวบ้านมีรายจ่ายที่เป็นตัวเงินมากขึ้น โดยเฉพาะ รายจ่ายเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต และสิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวก เกิดช่องว่างระหว่างคนจนคนรวยชาวบ้านเริ่ม มีหนี้สินมากขึ้น มีความยากจนเพิ่มขึ้นจากผลของการขยายตัวของระบบทุนนิยมและจากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจรวมทั้งนโยบายการเปิดเสรีทางการค้า และการบริการได้เปิดโอกาสให้ทุนต่างชาติสามารถครอบงำ รวมศูนย์และผูกขาดเศรษฐกิจไทยไว้ในกำมือ การรวมศูนย์อำนาจทางการเงิน การลงทุน การตลาด และกลไกราคาจึงตกอยู่ภายใต้การกำหนดของบรรษัทต่างชาติ บรรษัทเหล่านี้มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอำนาจรัฐด้วยการสนับสนุนของนักการเมืองและพรรคการเมือง เพื่อใช้กลไกรัฐในการเอื้อประโยชน์ให้กับตน ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยากจน ตกเป็นเบี้ยล่าง ถูกเอารัดเอาเปรียบ ความเจริญกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ และชนบทถูกทำลาย (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2542 : 7)

ชุมชนบริเวณตามแนวชายแดนก็เป็นหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและปัญหาทางเศรษฐกิจประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความยากลำบาก ประกอบกับเป็นพื้นที่ที่เกิดการสู้รบบริเวณตามแนวชายแดน เป็นภัยซ้ำเติมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประชาชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และจากรายงานการวิจัยของ ประชิต อินทะกนก (2549) พบว่า ชุมชนชายแดนไทยที่ผ่านมามีประสบการณ์ที่สำคัญร่วมกันคือการสู้รบบริเวณชายแดนของเขมร 3 ฝ่าย การให้สัมปทานป่าไม้และมีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปอ มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส และพืชไร่อื่นๆ ต่อมา มีการเปิดตลาดช่องจอมเพื่อการเชื่อมสัมพันธ์ทางการค้าตามแนวชายแดน พร้อมทั้งได้มีการเปิดบ่อนการพนันในบริเวณชายแดน โครงการต่างๆเหล่านี้ชุมชนรับประโยชน์น้อยมากและสมาชิกชุมชนยังเป็นหนี้ เช่นเดิม และมีแนวโน้มสูงขึ้นจะเห็นได้จากการอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่นเป็นภาพสะท้อนความไม่มั่นคงของชีวิตและครอบครัวสอดคล้องกับรายงานของคณะกรรมาธิการต่างประเทศวุฒิสภา พบว่าปัญหาชายแดนไทย-กัมพูชาในด้านการลักลอบค้าโค-กระบือ การลักลอบ

ค้ายาเสพติด การหลบหนีเข้าเมือง การลักลอบขโมยรถยนต์ จักรยานยนต์ และการเล่นการพนัน นั้นหมายความว่าบริเวณพื้นที่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชายังมีความเสี่ยงต่อการดำรงชีพและความเสี่ยงในด้านความมั่นคงระหว่างประเทศที่มีผลกระทบต่อ (วสันชัย กากแก้ว, 2554:5) ในอดีตชายแดนเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อความมั่นคงในความหมายการป้องกันประเทศ แต่ปัจจุบันได้แปรเปลี่ยนไปมีความหมายความมั่นคงต่อการเมืองการปกครองเนื่องจากชายแดนอยู่ห่างไกลศูนย์กลางการปกครองและมีผลประโยชน์อยู่มากจึงเป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างรุนแรง รวมทั้งการต่อต้านอำนาจรัฐ เกิดขบวนการก่อการร้าย เกิดการสู้รบในหลายพื้นที่ ประการสำคัญพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่มีอิทธิพลอำนาจมืด ในการแสวงหาผลประโยชน์ในทางผิดกฎหมาย

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนบริเวณตามแนวชายแดนได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้นในการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเตรียมความพร้อมทุกๆด้าน การพัฒนาจึงต้องเริ่มจากองค์กรเล็กๆ ในชุมชนแล้วขยายขอบข่ายขึ้นไปจนถึงระดับประเทศในที่สุด โดยยึดหลักแนวคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเองของ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงพระราชทานให้ปวงชนชาวไทย เมื่อเป็นเช่นนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้ามีความมั่นคงและยั่งยืนต้องอาศัยรากฐานของชุมชนที่เข้มแข็ง การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเน้นตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักในการพัฒนา มีการรวมกลุ่ม การจัดการบริหาร การวางระบบการผลิตและการจัดการตลาดอย่างสอดคล้องกัน เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ในระดับหมู่บ้าน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวและชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-

กัมพูชา โดยศึกษาถึงเศรษฐกิจชุมชนชายแดนและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างมั่นคงและเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวชายแดนและเขตเศรษฐกิจชายแดนทั้งสองประเทศ ทั้งด้านการผลิต การตลาด การขนส่ง นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนต่อไป

คำถามการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามการวิจัย ดังนี้

1. เศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นอย่างไร
2. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา หมู่บ้านโจรก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยผู้วิจัยศึกษาเกี่ยวกับ บริบทพื้นที่ สภาพทางเศรษฐกิจชุมชน การผลิต การบริโภค การจำหน่าย การรวมกลุ่มอาชีพ ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

3.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ชุมชนบ้านโจรก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

3.2 ประชากรในการร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ประกอบด้วย ผู้นำ ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ ประชาชน และหน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 40 คน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นเกี่ยวกับบริบทสภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชน เศรษฐกิจชุมชน ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชน และเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ที่ศึกษาตามกรอบและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ให้ข้อมูลตามแนวทางการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ และนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมจัดหมวดหมู่และจำแนกออกเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำข้อมูลมาดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา
3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยทั้งจากการค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และข้อมูลเชิงคุณภาพที่รวบรวมได้มาจัดเป็นระบบตีความจากบทสัมภาษณ์ โดยเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของ

ข้อมูล มาทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ร่วมกับเอกสาร งานวิจัยและแนวคิดทฤษฎี

สรุปผลการวิจัย

เศรษฐกิจชุมชนประกอบด้วย เศรษฐกิจภาค การเกษตร และเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร ซึ่งมี ลักษณะเป็นเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ โดยเศรษฐกิจ ภาคการเกษตรประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมมีการทำนา ปลูกพืชเศรษฐกิจ ปลูกพืช หมุนเวียนและการเลี้ยงสัตว์ควบคู่กับการทำการเกษตร เพื่อสร้างรายได้ตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามด้วยปัจจัย ด้านต้นทุนการผลิตและค่าครองชีพที่สูงขึ้นผนวกกับ การทำการเกษตรต้องพึ่งทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร ทำให้มีรายได้ที่ไม่แน่นอนและค่าใช้จ่ายที่ขาดความ สมดุลของครอบครัว ด้วยปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้ ชาวบ้านเคลื่อนย้ายไปสู่อาชีพนอกภาคการเกษตรแบบ ถาวรและชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อความดำรงอยู่รอดของ ครอบครัวในยุคปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า

เศรษฐกิจภาคการเกษตรมีความสำคัญต่อ การดำรงชีพของชาวบ้านและเป็นอาชีพหลักที่สร้าง รายได้ตามศักยภาพของแต่ละครอบครัวและมีการ พัฒนาไปตามยุคสมัยเพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรง อยู่ได้ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องด้วย กาลเวลาที่แปรเปลี่ยนผนวกกับการเปลี่ยนแปลง ทางด้านเศรษฐกิจที่มีการเจริญเติบโต ชาวบ้านได้มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด จากที่เคยทำนา ซึ่งเป็น พืชชนิดเดียวได้ปรับเปลี่ยนลดพื้นที่นาลงโดยเพิ่มการ ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยการทำนาชาวบ้านยังคงยึดมั่น และให้ความสำคัญเพราะข้าวถือเป็นเส้นเลือดที่ หล่อเลี้ยงและฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิตมาอย่างช้านาน โดย การทำนาของชาวบ้านนั้นเป็นการผลิตเพื่อการบริโภค เป็นหลักเหลือจากการบริโภคจึงแบ่งขายเพื่อเป็น ค่าใช้จ่ายของครอบครัว นอกจากปลูกข้าวเพื่อการ บริโภคแล้วชาวบ้านมีการแบ่งเพื่อทำบุญในวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา ในงานกิจกรรมเทศกาลต่างๆ ของ

ชุมชน และแบ่งปันแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องที่ขาดแคลน หรือไม่มีที่นาทำกิน ซึ่งการปลูกข้าวของชาวบ้านให้ ความสำคัญกับการดำรงชีพและมีความผูกพันในการ ทำนาอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้าง หลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารให้กับ ครอบครัว และเพื่อสร้างรายได้ตลอดทั้งปีมีการปลูกพืช เศรษฐกิจประกอบด้วย การปลูกอ้อย ปลูกมัน ลำปะหลัง ปลูกยางพารา ซึ่งบางครัวเรือนมีการปลูก พืชเศรษฐกิจหลายชนิดควบคู่กัน และนอกจากนี้มีการ ปลูกพืชผักหมุนเวียนหลากหลายชนิด เช่น ถั่วลิสง แตงโม ข้าวโพด มะเขือ พริก ถั่วฝักยาว ผักกาด ต้นหอม เพื่อสร้างผลผลิตตลอดฤดูกาล และเลี้ยงสัตว์ ควบคู่กับการทำการเกษตร อย่างไรก็ตามด้วยระบบ การผลิตแบบสมัยใหม่ชาวบ้านได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่ทันสมัยใช้เครื่องจักรกลเข้า มามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตเพื่อความสะดวกและ รวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตามการทำเกษตรชาวบ้าน ยังคงอาศัยแรงงานของคนในครอบครัวเป็นปัจจัยหลัก และการจ้างแรงงานในการเข้ามาช่วยในกิจกรรม การเกษตรที่เครื่องจักรกลไม่สามารถเข้าถึงได้ ในการ เพาะปลูก หว่านปุ๋ยและเก็บพืชผลทางการเกษตร เป็น ต้น ซึ่งหากแต่เป็นการจ้างงานในลักษณะของการ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความเป็นพี่เป็นน้องมิได้อยู่ บนพื้นฐานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และที่สำคัญ ยังคงใช้ต้นทุนแรงงานของครอบครัวเป็นพลังในปัจจัย การผลิตเป็นหลักพร้อมทั้งมีทุนความขยัน ความอดทน รักในอาชีพและใช้ความพอเพียงเป็นหลักยึดมั่นในการ ขับเคลื่อนก่อเกิดผลผลิตโดยไม่ได้มุ่งหวังกำไรเพียง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่รอดของครอบครัวเป็นสำคัญ นอกจากการผลิตภาคการเกษตรจะสร้างรายได้ให้กับ เกษตรกรอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีแล้ว ชาวบ้านผลิต แหล่งอาหารมีการปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด ห่าน ปลา เพื่อการบริโภคในครัวเรือนหาก เหลือจึงนำไปขายในขณะเดียวกันมีการเลี้ยง วัว ควาย กบ หมู เพื่อจำหน่าย ซึ่งในการจำหน่ายผลผลิตพืชผล ทางทางการเกษตรนั้น เช่น มันสำปะหลังการจำหน่าย

ชาวบ้านมักนำไปขายที่ลานมันในหมู่บ้านใกล้เคียง คือหมู่บ้านสนวน บ้านห้วยปางซึ่งรายได้จากการปลูกมันสำปะหลังเฉลี่ยต่อไร่ประมาณ 9,000 – 10,000 บาท ส่วนข้อจ่ายจำหน่ายให้กับโรงงานน้ำตาลสุรินทร์ซึ่งรายได้จากการปลูกข้อเฉลี่ยต่อไร่ประมาณ 5,000 – 6,000 บาท ส่วนยางพาราเนื่องจากชาวบ้านยังไม่เก็บเกี่ยวจึงยังไม่มีรายได้เกิดขึ้นและพืชผักจะมีพ่อค้าในพื้นที่และนอกพื้นที่มารับซื้อถึงแหล่งผลิต นอกจากนี้การปลูกพืชผักนอกจากนำมาบริโภคแล้วชาวบ้านนำพืชผักไปขายที่ตลาดขายแดนช่องจอมและขายให้กับชาวบ้านและร้านค้าในชุมชน รายได้จากการปลูกพืชผัก 3,000-4,000 บาท การปลูกพืชผักสามารถสร้างรายได้นำมาจุนเจือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งการทำเกษตรชาวบ้านมีการแบ่งพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างมีแบบแผน โดยยึดแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่และการทำเกษตรแบบผสมผสานโดยมีการแบ่งพื้นที่ในการทำเกษตรมีการปลูกพืชหลากหลายชนิดหมุนเวียนและมีการวางแผนการผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนและตามศักยภาพของตนในการสร้างรายได้และผลตอบแทนได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้การทำเกษตรเป็นอาชีพที่สำคัญที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน ดังนั้นรายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้านมาจากภาคการเกษตรและวิถีชีวิตภาคการเกษตรยังคงเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของครอบครัว

เศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรด้วยภาวะเศรษฐกิจในยุคค่าครองชีพที่สูงขึ้นประกอบกับค่าใช้จ่ายของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น จากต้นทุนการผลิต เช่น ค่าวัตถุดิบ ค่าปุ๋ย ค่าแรงงานที่สูงขึ้นทำให้ต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต อีกทั้งค่าใช้จ่ายในการศึกษาสำหรับบุตรหลาน ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเครื่องจักรทางการเกษตร ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายจากความต้องการของครอบครัว อีกทั้งการมีที่ดินจำกัดไม่เพียงพอต่อการทำมาหากิน ประกอบกับการทำการเกษตรมีรายได้ที่ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายของ

ครอบครัว อีกทั้งการทำเกษตรเป็นงานที่หนักและรายได้ของผลผลิตมีความไม่แน่นอน จึงเป็นปัจจัยให้ครัวเรือนหันไปสู่นอกภาคเกษตรทั้งแบบชั่วคราว เมื่อว่างเว้นจากฤดูกาลเกษตรและแบบเต็มตัว เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว ประกอบด้วย งานหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านการทอเสื่อ จักสาน และสมุนไพรที่ยังสืบสานด้วยความรักและศรัทธาในมรดกอันทรงคุณค่าของบรรพบุรุษ ซึ่งมีรายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือน 3,000- 6,000 บาท และนอกจากนี้มีการค้าขาย การบริการ การรับจ้าง และเป็นลูกจ้างที่มีรายได้ที่แน่นอน ในขณะที่เดียวกันรายได้จากนอกภาคเกษตรได้ช่วยจุนเจือให้หมู่บ้านมีร้านค้าและบริการขนาดเล็กในชุมชน ได้แก่ ร้านบริการซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ร้านขายของชำ ร้านเย็บผ้า ร้านเสริมสวย อย่างไรก็ตามชาวบ้านมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพมีการแบ่งบทบาทสมาชิกในครอบครัว สมาชิกบางคนออกไปทำงานต่างถิ่นหรือหัวหน้าครอบครัวออกไปทำงานและมีการสลับปรับเปลี่ยนกันออกไปขายแรงงาน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือกันในการทำมาหากินของครอบครัว โดยชาวบ้านบางรายเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตรภายในชุมชน ซึ่งอัตราค่าจ้างวันละ 200 บาทหรือไปเป็นแรงงานในตัวเมือง เป็นลูกจ้างตามบริษัทและห้างสรรพสินค้าอัตราค่าจ้างเดือนละ 9,000 บาทและบางครัวเรือนออกไปขายแรงงานอยู่ในเมืองหลวง แหล่งอุตสาหกรรมและเมืองท่องเที่ยว เช่น กรุงเทพฯ ชลบุรี พังงา จันทบุรี เป็นต้น อัตราค่าจ้างเฉลี่ยต่อเดือน 10,000 - 15,000 บาทและอัตราค่าจ้างขึ้นอยู่กับลักษณะของงานและประสบการณ์ นอกจากนี้มีแรงงานชายบางส่วนรับจ้างเป็นทหารพราน และการรวมกลุ่มอาชีพ ประกอบด้วย กลุ่มใส่กรอกสมุนไพร กลุ่มขนม กลุ่มเย็บผ้า และกลุ่มหมอนสวมมือ อย่างไรก็ตามชาวบ้านประกอบอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรอันเป็นฐานและเป็นพลังที่สำคัญในการประกอบอาชีพของตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ครอบครัวดำรงอยู่รอดและวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ทุกคนในครอบครัวมีชีวิตที่ดี

ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยที่สำคัญในการผลักดันและเกื้อกูลต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน และสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชนด้วยศักยภาพทางเศรษฐกิจที่สำคัญประกอบด้วย

ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานการผลิตในการสร้างเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน โดยมีทรัพยากรที่สำคัญ คือ การมีทรัพยากรที่ดินเป็นของตนเอง ในการสร้างสรรพคุณผลิตทางการเกษตร มีทรัพยากรธรรมชาติป่าสงวนที่ยังความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร และแหล่งรายได้จากของป่า นอกจากนี้การมีแหล่งน้ำที่เปรียบดั่งเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชุมชน ประกอบด้วย เขื่อนห้วยเชิง ลำน้ำห้วยสิงห์ คลองน้ำและสระน้ำชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญต่อการเพาะปลูกที่สามารถสร้างผลผลิตทางการเกษตรได้ตลอดทั้งปี พร้อมทั้งชาวบ้านร่วมมือช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและร่วมกันรักษาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคร่วมกันอย่างยั่งยืน

การผลิตและการบริโภคโดยแบ่งพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างมีแบบแผน โดยยึดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แนวเกษตรทฤษฎีใหม่ และเกษตรผสมผสานโดยมีการแบ่งพื้นที่ในการทำการเพาะปลูกพืชหลายชนิดให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตอย่างต่อเนื่องเพื่อให้มีรายได้ตลอดทั้งปีซึ่งการเพาะปลูกมีทั้งปลูกเพื่อการบริโภคอย่างเดียว ปลูกเพื่อการบริโภคและแบ่งเพื่อขายและปลูกเพื่อขาย การมีระบบการเกษตรที่หลากหลายเพื่อครอบครัวดำรงอยู่ได้ มิได้มุ่งหวังกำไร ใช้ความพอเพียงเป็นพื้นฐานมีความพอเพียงต่อการลงทุนในการเพาะปลูก มีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้อยู่บนพื้นฐานของความพออยู่พอกิน

การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรมีตลาดรองรับที่แน่นอนในส่วนของพืชไร่ มันสำปะหลัง จะมีลานมันที่คอยรับซื้อผลผลิตของเกษตรกร และอ้อย มีโรงงานน้ำตาลสุรินทวีรับซื้อ พืชผักและผลิตภัณฑ์

ชุมชน ส่วนใหญ่ลูกค้าเป็นคนในชุมชน ร้านค้าในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียงประกอบกับการมีทำเลที่ตั้งที่มีลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่มีเส้นทางคมนาคมในการเชื่อมโยงไปด้านชายแดนไทย-กัมพูชา ตลาดการค้าชายแดนช่องจอมและมีเส้นทางเชื่อมโยงไปยังชุมชนอื่นๆ ที่มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกในการเข้าถึงชุมชน จึงมีพ่อค้าต่างถิ่น พ่อค้าแม่ค้าในตลาดช่องจอมและพ่อค้าต่างอำเภอเข้ามาซื้อสินค้าในชุมชน จึงทำให้ชุมชนมีการผลิตสินค้าอย่างต่อเนื่องจากการมีศักยภาพทางการตลาดในการกระจายผลผลิต

การจัดการแรงงานในกระบวนการผลิตของชุมชนให้ความสำคัญมีการเรียนรู้ในการจัดการแรงงานทั้งด้านปริมาณและคุณภาพเพื่อสอดคล้องกับงานและทุนที่มีอยู่อย่างมีคุณค่าตามศักยภาพของตนการจัดการแรงงานด้วยกระบวนการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยไม่มีผู้บังคับบัญชาไม่มีลูกน้องมีแต่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมการผลิตให้สำเร็จอย่างมีความสุข จึงมีแรงงานช่วยในกระบวนการผลิตตลอดฤดูกาล ซึ่งในชุมชนมีครัวเรือนที่ยังยึดอาชีพรับจ้าง จำนวน 37 ครัวเรือน ร้อยละ 17.05 และเป็นแรงงานที่มีความสำคัญอันเป็นฐานการผลิตด้านความมั่นคงทางด้านอาหารที่สำคัญในชุมชนรวมถึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลผลิตในระบบเศรษฐกิจชุมชน โดยการใช้แรงงานขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย ค่าใช้จ่าย รวมถึงเวลาและการใช้แรงงานที่เหมาะสมกับชนิดของงาน

นอกจากนี้ชุมชนมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชนทั้งเป็นผู้นำที่มีบุคลิกภาพที่ดีมีความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติงานอยู่บนพื้นฐานคุณธรรม จริยธรรม ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม โดยยึดชุมชนเป็นที่ตั้งมีความรับผิดชอบ ทั้งมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อลูกบ้านและบุคคลทั่วไป มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาชุมชนและพัฒนาลูกบ้านให้อยู่ดีกินดีและเป็นแรงผลักดันในสมาชิกในชุมชนร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและแก้ปัญหาาร่วมกัน อีกทั้งคนในชุมชนมีความสามัคคีกัน ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนในชุมชนและนอกชุมชน

โดยคนในชุมชนร่วมกันจัดให้มีระบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความรักความสมัครดีต่อกันในชุมชนประกอบด้วยมีผู้นำให้ความสำคัญกับลูกบ้านมีการเรียนรู้ที่จะพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องจนหมู่บ้านได้รับรางวัล หมู่บ้านการแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชน ในปี พ.ศ. 2538 และต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตนเองป้องกันชายแดนไทย-กัมพูชา อีกทั้งผู้นำชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนที่สำคัญ

ทุนทางสังคมในการรวมกลุ่มองค์กรชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการร่วมกันจัดตั้งขึ้นในการพึ่งพากันเองและเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป้าหมายหลักเพื่อให้คนในชุมชนได้มีออมเงินและเป็นแหล่งเงินทุนในการกู้ยืมสำหรับสมาชิกเพื่อการประกอบอาชีพโดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากภายนอก โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน นอกจากสมาชิกได้รับดอกเบี้ยจากเงินฝากร้อยละ 12. ต่อปี ทั้งได้รับเงินปันผลร้อยละ 6.8 ของกำไร ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์ทำหน้าที่เปรียบเสมือนธนาคารของชุมชน นอกจากเป็นแหล่งเงินกู้และฝากเงินของสมาชิกแล้ว ได้ให้กลุ่มอาชีพในชุมชนกู้ยืมเพื่อไปลงทุน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มไส้กรอกสมุนไพรมะพร้าว กลุ่มทำขนม กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มเย็บกระเป๋า กลุ่มหมอนนุ่ม เพื่อสร้างงานและเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ของชาวบ้าน นอกจากนี้ชุมชนมีร้านค้าสวัสดิการชุมชนในการขายสินค้าราคาถูกให้กับสมาชิกและยังเป็นสถานที่รับซื้อสินค้าและผลผลิตของชุมชน รวมทั้งมีการรวมกลุ่มปุ๋ยเพื่อดำเนินช่วยเหลือด้านการจำหน่ายปุ๋ยในราคาถูก และสมาชิกที่ขาดทุนทรัพย์สามารถนำปุ๋ยเพื่อประกอบเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรโดยคิดอัตราดอกเบี้ยกระสอบละ 50 บาท โดยชำระคืนเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกในปีถัดไป และมีการรวมกลุ่มโรงสีข้าวซึ่งมีบทบาทดำเนินการบริการสีข้าวให้กับสมาชิกในราคาถูก อีกทั้งมีการรวมกลุ่มธนาคารข้าวเพื่อดำเนินการในการช่วยเหลือพันธุ์ข้าวในการเพาะปลูก

และการบริโภค จากการมีรวมกลุ่มในการช่วยเหลือกันของชุมชนทำให้ชาวบ้านสามารถลดต้นทุนการผลิตในการซื้อปัจจัยการผลิตที่มีราคาถูกกว่าท้องตลาดและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าและมีการแบ่งปันผลตอบแทนจากการดำเนินงานคืนกลับแก่สมาชิก ในขณะเดียวกันมีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกรับผลประโยชน์ร่วมกันและนำเงินที่ได้จากการบริหารจัดการจากองค์กรต่างๆ จำนวน 2 % ของกำไรเพื่อนำมาสร้างสวัสดิการช่วยเหลือด้านสาธารณประโยชน์ของชุมชน สวัสดิการชุมชน ในการขุดสระ วางท่อน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนทั้งการบริโภคและการผลิตนอกจากนี้นำเงินมาช่วยเหลือกิจกรรมงานบุญงานเทศกาลวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ซึ่งองค์กรเหล่านี้การบริหารจัดการโดยชาวบ้านในการร่วมกันดำเนินงานและรับผิดชอบร่วมกันโดยอยู่บนพื้นฐานการแบ่งปันเกื้อกูลซึ่งกันและกันและใช้หลักธรรมาภิบาลให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของสมาชิกร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง จึงส่งผลให้การบริหารงานกลุ่มมีความเข้มแข็งประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัล กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตดีเด่นของจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. 2553 และ ในปีพ.ศ. 2555 รางวัลกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตดีเด่นของจังหวัดสุรินทร์ และในปี พ.ศ. 2557 ได้รับรางวัลกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตธรรมาภิบาล ดังนั้นการรวมกลุ่มต่างๆ ช่วยให้คนในชุมชนมีระเบียบวินัยทางการเงิน มีการอดออม ชุมชนมีแหล่งเงินทุนที่เป็นของตนเองและเอื้อประโยชน์ให้กับสมาชิกได้กู้ยืมเงินไปประกอบอาชีพด้วยต้นทุนที่ต่ำ ซึ่งจะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนให้มีความเข้มแข็งโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอก

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ชายแดนไทย-กัมพูชา

จากการสนทนากลุ่มร่วมกับภาคีรัฐภาคเอกชน ภาคประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน

การหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดน ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควรสอดคล้องกับศักยภาพและบริบทชุมชน อีกทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนและบริบทของชุมชน เปิดเวทีให้ประชาชนได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ และปัญหาของชุมชนและการมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงและความต้องการของชุมชน อันจะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

2. การเกษตรแบบผสมผสาน ตามแนวองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มากขึ้น ในการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์เพื่อให้มีผลผลิตจำหน่ายตามฤดูกาลอันเป็นการสร้างรายได้หมุนเวียนให้กับเกษตรกรได้ตลอดทั้งปี พร้อมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมและให้ความรู้รวมถึงการให้ความสำคัญต่อการรักษาสภาพดินจากการใช้ปุ๋ยเคมี โดยปรับเปลี่ยนลดการใช้ปุ๋ยเคมีหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ อีกทั้งเป็นการลดต้นทุนในการผลิต อีกทั้งสอดคล้องกับในยุคปัจจุบันที่ผู้บริโภคให้ความสำคัญต่อสุขภาพหันมาบริโภคผักปลอดสารพิษ พร้อมทั้งการส่งเสริมให้ปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อรักษาสภาพดินเพื่อการทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นหากไม่มีการรักษาในทรัพยากรที่ดินรวมทั้งทรัพยากรแหล่งน้ำในอนาคต จึงควรสร้างองค์ความรู้ให้กับชาวบ้านในการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและการดำรงอยู่ในทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

3. การรวมกลุ่มอาชีพ ส่งเสริมให้ประชาชนมีการรวมกลุ่มอาชีพให้มีความเข้มแข็ง ในการร่วมคิดร่วมทำ สร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนตามศักยภาพของชุมชน ร่วมกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง

โดยการนำทุนที่มีอยู่ภายในชุมชนมาดำเนินการโดยใช้รูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้ในชุมชน เน้นการจัดการในรูปแบบการผลิตที่เน้นปัจจัยการผลิตในชุมชน แรงงาน วัตถุดิบความรู้ และเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม โดยใช้ต้นทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชนมาสร้างสรรค์เพิ่มมูลค่าทางผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนพร้อมทั้งการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น จากทุนทางภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นฐานในการดำเนินชีวิตและมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน พร้อมส่งเสริมให้คนรุ่นหลังตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญา เพื่อให้มีการสืบสานและการคงอยู่ในภูมิปัญญา อันเป็นมรดกล้ำค่าของบรรพบุรุษ

4. การส่งเสริมด้านการตลาดในการกระจายสินค้าของชุมชนสู่ตลาดภายนอกชุมชน พร้อมทั้งการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพสอดคล้องกับผู้บริโภคและพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์สนองต่อความต้องการของตลาด ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ด้านการตลาดและช่องทางการตลาด เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนจำหน่ายสินค้าได้มากขึ้น เพื่อสร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชน

5. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาทักษะด้านองค์ความรู้สมัยใหม่ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถ ในด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการจัดจำหน่ายผลผลิต เพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพในการประกอบอาชีพ พร้อมทั้งการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มอาชีพเพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้ขับเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนให้มีความรู้เพิ่มขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นรวมทั้งคนในชุมชนเกิดความรักความสามัคคีร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นกลไกสำคัญและเป็นพลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน

6. การผลักดันการเชื่อมโยงเส้นทางทาง การท่องเที่ยวชุมชนชายแดน ด้วยลักษณะทางภาพที่มีอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ติดเขตชายแดนไทย-กัมพูชา มีด้าน ชายแดนไทย-กัมพูชา มีตลาดการค้าชายแดนช่องจอม ซึ่งเป็น ตลาดการค้าและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประกอบกับการมีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อไปยัง ชุมชน ยังอำเภอและตัวเมืองที่มีความสะดวกสบาย อีกทั้งมีเส้นทางเชื่อมโยงไปยังประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็น โอกาสอันดีในการที่จะผลักดันผลผลิตและสินค้าชุมชน ไปยังประเทศเพื่อนบ้านพร้อมทั้งการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวไปยังชุมชนชายแดนอันมีเอกลักษณ์ของแต่ละ ชุมชนทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เส้นทางอารยธรรมโบราณที่สำคัญที่สามารถเชื่อมโยง ถึงประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งจะเป็นโอกาสในการขยาย เส้นทางทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงสู่ชุมชนชายแดน ด้วย ศักยภาพของชุมชนชายแดน อีกทั้งการเข้าสู่ประชาคม อาเซียนนับเป็นโอกาสอันดีที่จะพัฒนาให้เป็นเขต เศรษฐกิจชายแดน อันจะส่งผลต่อการมีรายได้ การมี งานทำของประชาชนตามแนวชายแดน และได้พัฒนา คุณภาพชีวิตที่ดีและสร้างความมั่นคงต่อเศรษฐกิจใน ระดับครัวเรือน

7. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดน ต้นแบบ เพื่อเป็นแบบอย่างในการทำมาหากิน โดยใช้ ทูทางเศรษฐกิจ ทูทางสังคม ทูคน เป็นตัว ขับเคลื่อน โดยมีฐานทรัพยากร ภูมิปัญญาและความ พอเพียงเป็นฐานที่สำคัญ เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้และ เป็นแบบอย่างที่จะกระตุ้นให้ประชาชนตามแนว ชายแดนเกิดการพัฒนากิจกรรมอาชีพของตนเองและ ชุมชน ถือเป็นทิศทางที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชน และ เพื่อส่งต่อไปยังชุมชนอื่นๆ ตามแนว ชายแดนในการสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา เศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน ทั้งเป็นการพัฒนา คุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนชายแดนให้อยู่ดีมีสุข

8. การมีส่วนร่วมของพหุภาคี หน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วม บูรณาการทั้งศาสตร์และศิลป์ในการส่งเสริมและ

สนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนชายแดนอย่างเป็นรูปธรรม และต่อเนื่อง ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ ด้าน การเกษตร การบริการ และ ด้านการส่งเสริมและการ ให้ความรู้ด้านพัฒนาศักยภาพทางการตลาด ด้านการ ผลิต การออกแบบผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์ การ บริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพและมีจิตสำนึก ร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชนตลอดทั้งการ ประชาสัมพันธ์ การจัดทำเวปไซต์ในพื้นที่ให้ประชาชน ได้รู้จักชุมชนชายแดนมากขึ้น รวมทั้งสนับสนุนและ ส่งเสริมการใช้ศักยภาพของชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนชายแดนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน ต่อไป

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยพบว่า เศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษามีลักษณะเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ โดย ประกอบด้วย 1) เศรษฐกิจภาคการเกษตรและ 2) เศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร

1. เศรษฐกิจภาคการเกษตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยใช้ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานการผลิตและทำการเกษตร แบบผสมผสาน มีการทำนา และปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ถั่วลิสง ปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย เป็ด ไก่ ห่าน ปลา ควบคู่ กับการทำการเกษตร เพื่อสร้างหลักประกันในความ มั่นคงทางด้านอาหารและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวที่ สอดคล้องตามศักยภาพของตน ซึ่งทำการผลิตอย่างมี แบบแผนในการสร้างรายได้ตลอดทั้งปี ทั้งการผลิต และการบริโภคไม่ได้มุ่งหวังที่ความใหญ่โตเพียงเพื่อ สร้างความพอเพียงและอยู่ในระดับความพอประมาณ เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากปัจจัยที่ เกี่ยวข้องตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือนอย่าง รอบคอบและการมีภูมิคุ้มกันในการปรับตัวให้พร้อมรับ กับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง จากการเรียนรู้ และพัฒนากิจกรรมการผลิต การใช้แรงงานและการใช้ เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อความสะดวกและรวดเร็วใน

กระบวนการผลิต และการเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป้าหมายการผลิตเพื่อสร้างเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้ดำรงอยู่รอด สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ สมคิด พรมจัญญ์ และคณะ (2546) ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ ลักษณะการผลิตเป็นแบบยังชีพโดยมีอาชีพหลัก คือ การทำนา โดยการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิ วิธีการผลิตและวิถีชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงของโลก และสอดคล้องกับค่าเฉลี่ยของชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย ใน ทิพวัลย์ สีจันทร์ (2546) ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนคือครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิตเป้าหมายของการผลิตคือ การดำรงอยู่การรักษาทัวให้รอดอยู่ของครอบครัวและชุมชนให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้และผลิตซ้ำครอบครัวและชุมชนได้ การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายก็ได้ แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้และเลี้ยงดูบุตรได้มากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ครัวเรือนมีลักษณะเป็นผู้ผลิตเล็กอิสระ วิธีการผลิตหลัก คือผู้ผลิตเล็กอิสระใช้แรงงานเองสมาชิกของครอบครัวเพราะเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะใช้แรงงานครอบครัวนั้นบนที่ดินเพื่อให้เกิดเป็นผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเลี้ยงครอบครัวให้รอด เดิมปลูกข้าวแต่ต่อมาเมื่อจำนวนคนต่อเนื้อที่เพิ่มขึ้น ก็ผันใช้แรงงานของครอบครัวปลูกพืชที่ใช้ที่ดินน้อยแต่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่น ผักและผลไม้ หรือเลี้ยงสัตว์ หรือกิจกรรมการค้าขายและบริการ

ทั้งนี้การทำการเกษตรชาวบ้านยังคงอาศัยแรงงานของคนในครอบครัวเป็นปัจจัยหลักและการจ้างแรงงานในการเข้ามาช่วยในกิจกรรมการเกษตรที่เครื่องจักรกลไม่สามารถเข้าถึงได้ ในการเพาะปลูกหวานปุยและเก็บพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น ซึ่งหากแต่เป็นการจ้างงานในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความเป็นพี่เป็นน้องมิได้อยู่บนพื้นฐานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และที่สำคัญยังคงใช้

ต้นทุนแรงงานของครอบครัวเป็นพลังในปัจจัยการผลิตเป็นหลักพร้อมทั้งมีทุนความขยัน ความอดทน รักในอาชีพและใช้ความพอเพียงเป็นหลักยึดมั่นในการขับเคลื่อนก่อเกิดผลผลิตโดยไม่ได้มุ่งหวังกำไรเพียงเพื่อให้สามารถดำรงอยู่รอดของครอบครัวเป็นสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) อธิบายว่าชุมชนเป็นตัวของตัวเอง และมีพลวัตของตัวเอง มีความสามารถที่จะอยู่รอดด้วยตัวเอง พัฒนาได้ มีเส้นทางชีวิตของตัวเอง ลักษณะสำคัญของครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกของครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติไม่ต้องจ้าง โดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการให้อยู่รอดก่อน แล้วจึงสะสมและค้าขาย ดังนั้นภาคการเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่รอดของครอบครัว จากการปรับตัวและเรียนรู้อย่างมีแบบแผน ในการวางแผนการผลิตภาคการเกษตรที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนและตามศักยภาพของตน ทั้งในด้านผลิตเพื่อการบริโภคและการผลิตเพื่อสร้างรายได้และผลตอบแทนตลอดทั้งปี ซึ่งวิถีชีวิตภาคการเกษตรยังคงเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนและหล่อเลี้ยงระบบเศรษฐกิจครอบครัว

1.1 เศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร ด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจที่ค่าครองชีพที่สูงขึ้นประกอบกับค่าใช้จ่ายของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น จากต้นทุนการผลิต เช่น ค่าวัตถุดิบ ค่าปุ๋ย ค่าแรงงานที่สูงขึ้นทำให้ต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต อีกทั้งค่าใช้จ่ายจากความจำเป็นและความต้องการของครอบครัว อีกทั้งการมีที่ดินอย่างจำกัด ประกอบกับการทำการเกษตรมีรายได้ที่ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายอีกทั้งรายได้ของผลผลิตมีความไม่แน่นอน จึงเป็นปัจจัยให้หันไปสู่นอกภาคเกษตรทั้งแบบชั่วคราว และแบบเต็มตัว ซึ่งงานอาชีพนอกภาคเกษตรประกอบด้วย งานหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านการทอเสื่อ จักสาน และสมุนไพร การรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว นอกจากนี้มีการค้าขาย การรับจ้าง และเป็นลูกจ้าง จากการ

สัมภาษณ์ นายบัวตัน คำสิงห์ (3 กุมภาพันธ์ 2557) พบว่า ชาวบ้านมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพมีการแบ่งบทบาทสมาชิกในครอบครัว สมาชิกบางคนออกไปทำงานต่างถิ่นหรือหัวหน้าครอบครัวออกไปทำงานและมีการสลับปรับเปลี่ยนกันออกไปขายแรงงาน การขายแรงงานมีทั้งในชุมชนและไปขายแรงงานยังต่างถิ่น ซึ่งการส่งสมาชิกบางคนออกไปขายแรงงานในฐานะการช่วยเหลือกันในการทำมาหากินและการออกไปทำอาชีพนอกภาคเกษตรเป็นช่วงนอกฤดูกาล หรือทำเกษตรไปพร้อมกับนอกภาคเกษตรเมื่อว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ เพื่อสร้างรายได้ของครอบครัว อย่างไรก็ตามรายได้จากนอกภาคเกษตร ที่สมาชิกส่งมาจุนเจือครอบครัว ช่วยรักษาการผลิตในภาคการเกษตร อีกทั้งช่วยเกื้อหนุนให้มีกิจการร้านค้าและบริการขนาดเล็กในชุมชนสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ ธิดิตญา เหล่าอัน (2553) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคม ชาวอีสาน พบว่า การดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชาวนาได้มีโอกาสใช้ทุนเข้มข้น เพื่อปลูกพันธุ์ข้าวใหม่ ที่มุ่งเน้นผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก จากการตัดสินใจเชิงธุรกิจของชาวนาทำให้มีการนำเครื่องจักรขนาดใหญ่ คือ รถไถนาถักบรตเกี่ยวข้าวมาใช้แทนแรงงานคน ต่อมาชาวนาก็เริ่มทำธุรกิจด้วยการนำเครื่องจักรออกไปรับจ้างในหมู่บ้าน และขยายออกไปรับจ้างนอกเขตหมู่บ้าน ขณะเดียวกันการแตกตัวทางชนชั้นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ ได้ทำให้ชาวนาแต่ละชนชั้นมีโอกาสในการปรับตัวได้ไม่เท่ากัน ชาวนารวยสามารถปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์เป็นอย่างดี ในขณะที่ชาวนากลางและชาวนาจนปรับตัวได้น้อยกว่า ชาวนากลางได้หันเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการ ทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนชาวนาจนเปลี่ยนตัวเองมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการผลิตที่ไม่เป็นทางการนอกภาคเกษตรกรรม หรือกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่บ้าน และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ

พอพันธ์ อุทยานนท์ (2546) ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง พบว่า รายได้จากนอกภาคเกษตร ที่ส่งมาจุนเจือครัวเรือนในหมู่บ้านนับวันจะสูงขึ้นและรายได้นอกภาคเกษตรเป็นรายได้ที่สำคัญที่ช่วยค้ำจุนให้เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านสามารถมี กิจการร้านค้าและบริการในชนบทขนาดเล็กและขยายตัวเพิ่มขึ้นในหมู่บ้าน และกลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ อาทิเช่น ร้านขายของชำ ร้านรับซ่อมรถยนต์ ร้านรับซ่อมเครื่องไฟฟ้า เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลให้เศรษฐกิจชุมชนดำเนินต่อไปได้

1.2 ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชน จากการแพร่กระจายของระบบทุนนิยมเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชนสร้างความเจริญทางวัตถุ ความทันสมัยเข้าสู่ชุมชน ทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน แต่ด้วยศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนประกอบด้วย ทุนทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตและการบริโภค การจัดการผลผลิตและตลาด การจัดการแรงงาน และองค์การชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชน ในการรวมกันเป็นองค์กรชุมชนพึ่งตนเองในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ภายใต้กฎ กติกาข้อปฏิบัติร่วมกันและการบริหารจัดการที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต ในรูปแบบ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มโรงสีข้าว กองทุนธนาคารป๋วย กองทุนธนาคารข้าว ทั้งนี้การมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการส่งเสริมและหลอมหลวมสมาชิกในการร่วมกันดำเนินกิจกรรม เพื่อมุ่งไปสู่ความสามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากศักยภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าว โดยการใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ การมีที่ดินเป็นของตนเอง การมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ การมีแหล่งน้ำในชุมชนที่สามารถทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ตลอดทั้งการมีแรงงานครอบครัวอันเป็นกำลังหลักสำคัญต่อการผลิต จากการสัมภาษณ์นายพจน์ สุนทรงาม (8 กรกฎาคม 2557) พบว่า ทุนจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญในการ

สร้างสรรพผลผลิตได้อย่างภาคภูมิใจและเต็มกำลังบนฐานการผลิตจากทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และการมีทุนทางสังคมเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญและใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างดุลยภาพในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยอยู่บนพื้นฐานการแบ่งปันและเกื้อกูลกันเป็นองค์กรที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและยึดหลักการบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาลให้มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการคิดการตัดสินใจร่วมแก้ปัญหา จากการสัมภาษณ์ นายสันติ ชมชื่น ผู้ใหญ่บ้านโจรก (9 พฤษภาคม 2557) พบว่า คนในชุมชนร่วมกันจัดให้มีระบบช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันในการพึ่งตนเอง การสร้างความมั่นคงทางการเงินในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต การจัดตั้งกลุ่มโรงสีข้าว เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและความมั่นคงทางการเงิน อีกทั้งการนำกำไรส่วนเกินจากการดำเนินงานในการจัดสรรลงสู่สาธารณประโยชน์และสวัสดิการชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันและความมั่นคงในชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ ซลิดา บันทวงศ์และอนุสรณ์ อนุโณ (2546) ได้การศึกษาพลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก พบว่า แม้ครัวเรือนและชุมชนพื้นที่ศึกษาจะอยู่ในจุดหรือตำแหน่งในเส้นทางของการก้าวไปสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า ทว่าครัวเรือนและชุมชนแต่ละพื้นที่ต่างมีศักยภาพที่จะอาศัยรูปแบบวิธีการรวมทั้งกลไกต่างๆ เพื่อธำรงรักษาระบบเศรษฐกิจของตนไว้ ประกอบด้วย การกระจายการผลิตไปสู่กิจกรรมการผลิตการเกษตรที่หลากหลาย การจัดการแรงงานในครัวเรือน การจัดการผลผลิตและตลาด การจัดการการบริโภคในครัวเรือน การอาศัยกลไกและเครือข่ายทางสังคมและสำนึกและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ซึ่งด้วยการอาศัยวิธีการและกลไกต่าง ๆ ดังกล่าวประกอบกับการมีความสัมพันธ์กับระบบการแลกเปลี่ยนค้าขายมาแต่อดีตจนเกิดทักษะความเชี่ยวชาญและเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้ครัวเรือนและชุมชนโดยเฉพาะที่เป็น

กรณีศึกษา มีแนวโน้มและศักยภาพที่จะยังคงสามารถรักษาระบบเศรษฐกิจของตนไว้ได้อย่างเสมอหน้าและเท่าทันท่ามกลางการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจากภายนอกที่ยังคงถาโถมเข้ามาอยู่อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนที่คนในชุมชนมีอุดมการณ์ร่วมกันก่อเกิดประโยชน์และคุณค่าร่วมกันในชุมชนอันเป็นพลังส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตภายใต้เศรษฐกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2546) ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544 พบว่า ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานในปัจจุบันแม้ในภาพรวมจะลดลงจากในยุคก่อนพืชพาณิชย์เพราะต้องพึ่งพิงเงินทุน เทคโนโลยี และตลาดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่ยังมีศักยภาพอย่างน้อยคือ ทรัพยากรธรรมชาติ มีที่ดินทำกิน หาดอาหารจากธรรมชาติ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนอาชีพแรงงานบางส่วนของครัวเรือนไปทำงานอาชีพนอกเกษตรบางส่วนทำอาชีพผสม ส่วนผู้ที่ยังทำเกษตรมีการปรับตัวโดยใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพื่อประหยัดแรงงานและเวลา ทำให้มีความมั่นคงในการผลิตอาหารมากขึ้น รายได้มากขึ้น บางส่วนหันไปปลูกผักเพื่อขาย บางส่วนหันไปทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความมั่นคงและยั่งยืนที่สุด การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้านในรูปของกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน สหกรณ์การเกษตร ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านเข้มแข็งขึ้น บางชุมชนพัฒนาเป็นเครือข่าย ช่วยเหลือกันออกไปหลายสิบหมู่บ้าน ชาวอีสานมีความขยันอดทนและอดออมสูง โดยออมในรูปแบบผลผลิตและเงิน และมีความรักความผูกพันในครอบครัวบ้านเกิด และอาชีพการเกษตรสูง เป็นวัฒนธรรมที่ทำให้ศักยภาพของเศรษฐกิจชุมชนยังเข้มแข็ง

2. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนทางเศรษฐกิจชุมชนชายแดน ประกอบด้วยการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องกับศักยภาพและบริบทชุมชน การพัฒนาการ

เกษตรยั่งยืน การส่งเสริมการตลาด การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวชายแดน การส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนต้นแบบ และการมีส่วนร่วมของพหุภาคีทุกภาคส่วน ซึ่งแนวทางการเกษตรยั่งยืนควรส่งเสริมให้ชุมชนทำการเกษตรแบบผสมผสานกันมากขึ้นเพื่อการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ตลอดทั้งปี ในขณะที่เดียวกันส่งเสริมและให้ความรู้แก่เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีเป็นการลดต้นทุนการผลิต อีกทั้งช่วยรักษาสภาพดินให้คงคุณภาพของดิน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตที่ปลอดภัยไร้พิษทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2555) การจัดทำยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศด้านการเกษตร พ.ศ. 2556-2559 คือ สนับสนุนการพัฒนาเกษตรที่มีภูมิคุ้มกันสามารถปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและความมั่นคงด้านอาหารรวมทั้งการเพิ่มผลผลิต การผลิตและความสามารถในการแข่งขัน โดยการปรับการผลิตสู่การเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรคาร์บอนต่ำ โดยความสนใจ รวมทั้งคำนึงถึงผลประโยชน์ของเกษตรกรและการพัฒนาเกษตรอย่างยั่งยืน ซึ่งการจะบรรลุการพัฒนาในทิศทางดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินการวิจัย พัฒนา สร้างองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีกลไกสนับสนุนทางการเงินและการพัฒนาศักยภาพของผู้เกี่ยวข้องในภาคเกษตรทุกภาคส่วนให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ เพื่อมีส่วนร่วมในการบรรเทา และ แก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

นอกจากนี้การเสริมศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน วิถีชีวิตของประชาชนและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทชุมชน โดยยึดหลักให้ทุกส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานถือ

เป็นสิ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีความยั่งยืน ประกอบกับการส่งเสริมการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่และให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าพร้อมกับการสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและการพัฒนาภาคภูมิปัญญาให้มีประสิทธิภาพและมีความเข้มแข็งในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของชุมชน เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ของคนในชุมชนทั้งลดปัญหาการอพยพแรงงานออกนอกพื้นที่ สอดคล้องกับแนวคิดของ ธเนศ ศรีวิชัยคำพันธ์ (2556) ที่อธิบายถึงการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพในชุมชนเป็นการเตรียมความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายด้านทั้งรูปแบบในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนสอดคล้องกับศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมผู้นำและประชาชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสอดคล้องกับ แนวคิดของ มงคล ตำนานินทร์ (2541) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควรมีความเข้าใจในการสร้างกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบกลุ่มที่มีผู้นำชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันทำงานเป็นหัวใจของเศรษฐกิจชุมชนซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่คนชนบทมีความเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผลักดันเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชุมชนชายแดนและการเผยแพร่ศักยภาพของชุมชนชายแดนให้ประชาชนได้รู้จักมากขึ้นและการส่งเสริมพัฒนาอาชีพคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการปรับปรุงอาชีพของตนให้ดีขึ้นทั้งด้านการลงทุน การผลิต การจัดการและการตลาดให้สอดคล้องกับอาชีพและทรัพยากรในท้องถิ่นอันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้

ทั้งนี้แนวทางในการดำเนินงานชุมชนพึ่งตนเองเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานล่าง โดยการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและครอบครัว ด้วยกลยุทธ์การยึดชุมชนและครอบครัวให้สามารถพึ่งตนเองได้เป็นเป้าหมายหลัก การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมและบังเกิดผลตามความมุ่งหมาย สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ อติศักดิ์ น้อยสุวรรณ (2543) ศึกษาการจัดทำยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองจังหวัดเลย (พ.ศ. 2542 – 2544) พบว่ามีแนวทางในการ ดำเนินการ 3 ด้าน คือ การผลิต การจำหน่าย และการบริโภค ด้านการผลิต จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ปัจจัยการผลิตให้เป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญได้แก่ การใช้ที่ดินและน้ำนอกจากจะนำหลักเกณฑ์การจัดแบ่งพื้นที่ตามโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริมาพิจารณาแล้ว ยังรวมถึงการใช้ที่ดินที่ยังไม่ไต่ทำประโยชน์อะไรมาใช้ในการทำเกษตรกรรมเพื่อไม่ให้เกิดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ การใช้แรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือนตลอดจนแรงงานที่มาช่วยเพิ่มเติมจากผู้ว่างงานหรือถูกเลิกจ้างที่กลับภูมิลำเนาเพื่อลดต้นทุนการผลิต และรายจ่ายในครัวเรือน การสนับสนุนและส่งเสริมในด้านทุน ควรดำเนินการสองทาง ทางหนึ่งคือการสร้างและสนับสนุนทุน เพื่อการผลิตโดยลดการพึ่งพาทุนจากภายนอกด้วยการส่งเสริมให้นำทุนที่มีอยู่แล้วจากกลุ่ม ออมทรัพย์มาขยายผลให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชุมชน อีกทางหนึ่งคือการลดต้นทุนการผลิต และการบริโภค เช่น ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เป็นต้น และการบริหารและการจัดการด้วยการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการผลิต การรู้จักนำเทคโนโลยีพื้นฐาน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ การเรียนรู้ในระบบการตลาด การจัดทำบัญชี การค้ารายรับรายจ่ายที่ชาวบ้านสามารถเรียนรู้และทำได้โดยง่าย ด้านการจำหน่าย เพื่อให้ประชาชนในชนบทรู้จักการทำมาหากิน เพื่อให้มีความพออยู่พอกินตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งเป็น

เป้าหมายหลักในขั้นต้น และส่วนเกิน จากการบริโภคไปสู่ระบบการค้าและการจำหน่าย มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ผลิตต้องรู้ข้อมูลภาวะ และปริมาณความต้องการของตลาด แนวทางที่จะส่งเสริมในด้านการจำหน่าย การส่งเสริมการ รวมกลุ่ม การส่งเสริมกิจกรรมร้านค้าชุมชน และศูนย์สาธิตการตลาด เป็นกิจกรรมสำคัญที่ควร ส่งเสริมให้เกษตรกรได้มีการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการสนับสนุนด้านทุน ข้อมูลและการจัดการ เพื่อให้ระบบการผลิตและการจำหน่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้านการบริโภค เป็นการปลูกฝังแนวคิดไม่ ให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เพื่อการส่งเสริมการผลิตและการบริโภคภายในท้องถิ่น เพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก สอดคล้องกับแนวคิดของ ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ (2556) เสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย การสร้างเวทีการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นก่อน อาจจะเป็นลักษณะของประชาคมหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ ควรมีการวิเคราะห์ศักยภาพและขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นนั้นเสียก่อนว่าชุมชนนั้นๆ มีความพร้อมแค่ไหน หากชุมชนนั้นๆ ไม่มีศักยภาพหรือไม่มีความพร้อมที่จะพัฒนาการเข้าไปส่งเสริมก็จะเป็นไปได้ยาก โอกาสที่จะประสบความสำเร็จแทบไม่มีเลย ในทางตรงกันข้ามหากชุมชนนั้นมีศักยภาพหรือมีความพร้อมแล้วโอกาสที่ชุมชนเหล่านั้นจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของตนเองจึงมีค่อนข้างสูง ควรมีการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ดำเนินตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่” ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ควรมีการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มในลักษณะต่างๆ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิต กลุ่มสะสมทุน กลุ่มอนุรักษ์ และนอกจากนี้ควรมีการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรในชุมชน ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตหรือพัฒนาความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิต การคัดคุณภาพ การเก็บรักษา การแปรรูป และการบรรจุหีบห่อ ของผลิตภัณฑ์ที่ชุมชนนั้นสามารถผลิตขึ้นมาได้ด้วยทรัพยากรของตนเอง ควรส่งเสริมการพัฒนาระบบตลาด เช่น ตลาด

ในชุมชนท้องถิ่นในต่างประเทศ และตลาดภายในประเทศ หรือบางครั้งหากชุมชนมีศักยภาพสูงก็สามารถพัฒนาไปถึงตลาดในประเทศด้วยก็ได้ ควรส่งเสริมให้มีการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ผลิตกับกลุ่มผู้บริโภคเพื่อเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตกับตลาดปลายทาง ควรมีการส่งเสริมการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การศึกษา วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ควรมีการสร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนแบบเบ็ดเสร็จในระดับอำเภอหรือระดับจังหวัด โดยเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามจากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ให้เกิดการพัฒนาและมีการส่งเสริมขึ้นมาได้นั้น สิ่งจำเป็นบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำงานพหุภาคีอย่างแท้จริงที่จะเข้าไปส่งเสริม และพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และจะต้องคำนึงถึงความสามารถดำรงอยู่ได้ของชุมชน เป็นสำคัญ เพื่อชุมชนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของตนเองต่อไปได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

1. แนวทางต่อชุมชนในการพัฒนาตนเองและสามารถพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง จากการใช้

ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชนเป็นฐานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ อีกทั้งสามารถพัฒนาเป็นเศรษฐกิจชุมชนชายแดนต้นแบบ ให้กับชุมชนอื่นๆ ได้มาศึกษาเรียนรู้ เพื่อนำไปพัฒนาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชนให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

2. แนวทางต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ที่สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของชุมชนตลอดทั้งสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐกิจชุมชนระหว่างชุมชนอื่นในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อการบูรณาการส่วนที่เป็นประโยชน์ ในการส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความมั่นคงและเข้มแข็ง

2. การศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ในการนำข้อมูลไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชาได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชามีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- _____. (2548). **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- _____. (2553). **แนวคิดชุมชนในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชลิดา บัณฑิตวงศ์และอนุสรณ์ อุณโณ (2546). **พลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี จำกัด.
- ทิพวัลย์ สีจันทร์. (2546). **พลวัตการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด.
- ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. (2556). **การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธิดิญา เหล่าอัน (2553) **ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมชาวอีสาน ตั้งแต่พ.ศ. 2500-2550 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประชิด อินทะกนก. (2549). **การพัฒนาเชิงบูรณาการเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแก่ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์**. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- พอพันธ์ อูทยานนท์. (2546). **เศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถิตรรศน์.
- มงคล ตำนานินทร์. (2537). **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเชิงระบบ:หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด
- วิจิตวงศ์ ฌบ่อมเพชร. (2542). **วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน**. กรุงเทพฯ:โครงการวิถิตรรศน์.
- สมคิด พรหมจ้อยและคณะ. (2546). **เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2540). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2546). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านอีสาน 2448-2544**. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด.
- เสรี พงศ์พิศ. (2546). **แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไทย.
- _____. (2548). **ชุมชนเรียนรู้อยู่เย็นเป็นสุข**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.
- อดิศักดิ์ น้อยสุวรรณ. (2543). **การจัดทำยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองจังหวัดเลย (พ.ศ. 2542-2544)**. วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช. ฉบับที่ 13. กรุงเทพฯ: สุโขทัยธรรมาธิราช